

Aspekter af de politiske værdier i Danmark og deres betydning for dansk politik

I denne artikel fremsætter jeg nogle tanker om visse aspekter af de danske politiske værdier og deres betydning for dansk politik på grundlag af et sæt interviewprotokoller. Det er usædvanligt, at en sådan undersøgelse af spekulativ karakter er baseret på interviewprotokoller med ustrukturerede, ideosynkratiske svar. Normalt indsamles interviewmaterialet i form af strukturerede, standardiserede svar, som statistiske studier bearbejder til udsagn om typiske relationer mellem variable. Indholdsanalysen af interviewmateriale med ustrukturerede spørgsmål således som den er foretaget her, resulterer i en række tendenser såvel som i ideosynkratisk variation i svarene. I denne artikel fremsætter jeg nogle refleksioner om tre tendenser i interviewmaterialet om utopisk tænkning, demokratiske værdier og social klassebevidsthed. Disse refleksioner er baseret på oplysninger fra interviews med ti odenseanere om deres politiske værdier. Mine interviews fandt sted i perioden fra d. 3. marts til d. 19. maj 1978 med svarpersoner, der var udvalgt tilfældigt i Odense kommune. Jeg anvendte spørgeskemaer om politiske værdier med såvel strukturerede som ustrukturerede spørgsmål, men denne artikel er baseret alene på oplysningerne fra spørgeskemaet med ustrukturerede spørgsmål. Disse op-

lysninger drejede sig om en række politiske værdier, såsom frihed, lighed, menneskelig værdighed, personlige værdier, det ideelle samfund, tillid til andre mennesker, demokrati, samt om holdning til det politiske system, identifikation med sociale klasser og politisk information¹⁾.

Manglen på utopisk tænkning.

Det er sædvanligt, at man forsøger at forankre og klargøre en diskussion ved at begynde med at definere dens nøglebegreber. Problemet med begrebet »værdier« er, at det er et ord, som tidligere forskere har tillagt mange forskellige betydninger. Her henledes opmærksomheden på Clyde Kluckhohns forholdsvis snævre definition af begrebet, som er blevet vidt akcepteret i den samfundsvidenskabelige litteratur. Han definerer værdier som opfattelser af det ønskværdige som udøver indflydelse på adfærd²⁾. Vi forsøger her at afdække vore svarpersoners opfattelser af det ønskværdige på det politiske område ved at stille dem visse spørgsmål om det ideelle samfund. Disse oplysninger kan naturligvis ikke give et videnskabeligt billede af graden af utopisk tænkning i Danmark, men kan i stedet anvendes som udgangspunkt for spekulation om dette emne. Et mindretal af svarpersonerne (fire ud af ti personer) havde et mentalt billede af en bedre organisering af mennesker og ting i en bedre verden. Vi gengiver her dele af vor samtale om det ideelle samfund med fru Carlsen, en fabriksarbejder, som illu-

*Forskningsrådsstipendiat,
Odense Universitet*

strerer utopisk tænkning med relativt lang tidsperspektiv. (Navnene på svarpersonerne i det følgende er blevet forandret for at tilsløre deres identitet).

Sp.: Hvordan tror De, det ideelle samfund ser ud?

Sv.: Jeg ved nok, hvordan det skulle se ud, men det vil aldrig komme til at eksistere. Det skulle være sådant et samfund, hvor der var lige løn til alle og fri bolig til alle, simpelthen at alle mennesker var lige. Men det kan jo ikke i praksis lade sig gøre. Det er ønsketænkning, at det var sådan.

Sp.: Hvordan vil menneskene opføre sig dér?

Sv.: Ja, jeg forestiller mig, at den misundelse, som der er i dag, ikke vil være der. Man vil ikke stile så meget, og man vil måske komme hinanden lidt mere ved og have mere fælles interesser. Man ville være mere tilfreds, hvis man kunne vælge sit arbejde uden at skele til det økonomiske.

Sp.: Hvilken slags regering vil der være i det ideelle samfund?

Sv.: Sådant som samfundet er nu, så forestiller jeg mig, at sådan noget som socialdemokratiet, det kunne godt bestå, bare på en lidt anderledes måde end det bestående; det ville være endnu mere fremskridt, der skulle dannes.

Sp.: Hvem ville bestemme tingene?

Sv.: Ja, der skulle jo også være sådan en gruppe, som vi har nu, politikere der skulle være valgt ind af folket. De skulle bare samarbejde lidt bedre. Der skulle ikke være en stilen efter hvem der skulle sidde på posten. Der skulle ikke bare være én som Anker Jørgensen. Der skulle måske være 10 personer. Så var der heller ikke det der med, at der absolut skulle være én leder; så kan de også bedre enes.

Som kontrast til fru Carlsens tænkning om det utopiske samfund kan anføres ud-

sagn om tilsvarende spørgsmål fra fru Bang, som er assistent ved det kommunale skattevæsen. I hendes udsagn - og i fem andre svarpersoners udsagn - var der en næsten fuldstændig mangel på utopisk tænkning.

Sp.: Hvordan tror du, at det ideelle samfund ser ud?

Sv.: Jeg tror ikke, det findes.

Sp.: Hvis du alligevel skulle forsøge at forestille dig, hvordan det ideelle samfund kunne se ud.

Sv.: Det kan jeg slet ikke.

Sp.: Hvordan vil menneskene opføre sig i det ideelle samfund?

Sv.: De vil i hvert fald være gode ved hinanden.

Sp.: Hvilken slags regering vil der være i det ideelle samfund?

Sv.: Det ved jeg ikke.

Sp.: Hvem vil bestemme tingene i det ideelle samfund?

Sv.: Det vil dem, som har mening om den slags ting.

Sp.: Hvad slags ting som du gør nu, vil du ikke behøve at gøre i det ideelle samfund?

Sv.: Gå med hundene i snor. - Jeg er nu egentlig meget tilfreds med tingene.

I modsætning til fru Carlsens velformulerede billede af en bedre organisering af mennesker og ting i et bedre samfund mangler fru Bangs utopiske ideer tidsdimensionen. Hun kan ikke forestille sig, hvordan det ideelle samfund ser ud - bortset fra at man ikke behøver at gå med hunde i snor - og er meget tilfreds med tingene. Fru Bangs holdning deles af hovedparten af svarpersonerne. Vi fandt ingen tegn på en marxistisk utopi virkeliggjort ved dialektikkens fremmarch mod det kommunistiske paradys, ej heller nogen demokratisk utopi hvor de to demokratiske grundidealer: frihed og lighed, begge var realiseret³⁾. Denne mangel på

tidshorisont i de fleste adspurgte odenseaneres tænkning om det ideelle samfund gør det tvivlsomt, om deres politiske værdier er opfattelser af det ønskværdige i politik på langt sigt. Vi spekulerer på grundlag af dette ganske vist spinkle erfaringsmateriale, at en langsigtet politisk planlægning på grundlag af den danske befolknings værdier er vanskelig, fordi kun et mindretal i befolkningen har vel-formulerede værdisystemer. Det ville være forkert at ligne dansk politik ved en planlagt fremmarch mod en koncensus utopi eller ved et planmæssigt angreb på de vigtigste politiske problemer, såsom arbejdsløsheden og underskuddet på betalingsbalancen. Jørgen Flindt Pedersen skriver, »...sandheden er da også, at de fleste politikere er mindst lige så rådvilde som befolkningen. Lederne hopper fra isflage til isflage i de evindelige kriser, og de menige begraver sig i et væld af detailproblemer - bliver specialister på ålegårdsretigheder, lukkelov o.s.v. - men får sjældent tid til en målsætningsdebat med hinanden - og med vælgerne«⁴). Blandt årsagerne til at lederne af den politiske beslutningsproces i Danmark træffer beslutninger på kort sigt er måske, at værditænkningen i den almindelige befolkning fokuserer på dagen efter imorgen.

Den usikre formulering af demokratiske værdier.

Begrebet »demokrati« er blevet defineret på mange måder i den videnskabelige litteratur. For eksempel indsamlede Arne Næss og hans medarbejdere Jens Christophersen og Kjell Kvalø en liste med 311 definitioner af ordet demokrati⁵). Blandt vore ti odenseanske svarpersoner fandt vi hyppigt usikkerhed med hensyn til betydningen af ordet demokrati og dets grundlæggende idealer: frihed og lighed. Den

usikre formulering af demokratiske værdier, som vi finder hos et flertal af vore svarpersoner, illustreres af følgende udsagn fra hr. Jørgensen, som er buschauffør.

Sp.: Hvad forstår De ved ordet »demokrati«?

Sv.: Det har jeg aldrig forstået.

Sp.: Lad mig stille Dem et andet spørgsmål. Hvad er fordelene ved et demokrati fremfor et andet system?

Sv.: Fordelen er jo, at folk er med til at bestemme selv, hvordan landet skal styres.

Sp.: Hvorfor er det egentlig en fordel, at folket er med til at bestemme i stedet for at have et system, hvor det er et dygtigt mindretal, der træffer beslutningerne?

Sv.: Befolkningen har jo slet ingen indflydelse på, hvad der vil ske med dem på nogen måder.

Sp.: Hvad ville der ske, hvis vi mistede vort demokrati?

Sv.: Det ved jeg ikke.

Sp.: Hvad slags handlinger synes De er demokratiske? Eller hvad slags handlinger synes De skal tillades i et folkestyre?

Sv.: Ja, jeg er nok ikke den rette til at svare på de spørgsmål, der kommer nu.

Vi fandt også en vag fremstilling af demokratiske værdier hos fru Bang, assistent ved det kommunale skattevæsen, fru Hansen, hjemmegående husmoder, fru Lind, direktørfrue, fru Nielsen, hjemmegående husmoder og fru Rasmussen, langtidsledig fabriksarbejder. Dog fandt vi ikke spor af anti-demokratiske værdier blandt disse svarpersoner. Vor undersøgelse af indholdet af interview-protokollerne viste desuden mere sikre formuleringer af demokratiske værdier i udsagnene fra hr. Johansen, som er bankmand, hr. Hansen, som er gymnasiast, frk. Finsen, som er sygeplejerske, og fru Carlsen,

som er fabriksarbejder. Som eksempel citerer vi en del af vor samtale med hr. Johansen.

Sp.: Hvad forstår De ved ordet »demokrati«?

Sv.: Ja, demokrati er vel, at hver mand har sin stemme om de ting, der nu skal tages stilling til, og de vejer sådan set lige tungt allesammen.

Sp.: Hvad er fordelene ved demokrati fremfor et andet system?

Sv.: Ja, det er vel det, at man hver især principielt skulle have lige stor indflydelse. Om man så har det alligevel i sidste ende, det kan vel nok diskuteres, men principielt har man det.

Sp.: Hvad ville der ske, hvis vi mistede vort demokrati?

Sv.: Ja, da ville der vel ske det, at de stærkeste sådan set tog magten. Ja, så er det igen, hvem der er de stærkeste, men altså at nogen, måske et mindretal, ville komme til at dominere mere end flertallet såvel i den ene politiske yderretning som i den anden.

Sp.: Hvilke slags handlinger synes De er demokratiske?

Sv.: Ja, det er jo sådan noget som valg til Folketinget og kommunalråd og forskellige afstemninger, der finder sted, folkeafstemninger. Der findes jo også nok, selvom det ikke rigtig har vundet frem endnu, demokrati på arbejdspladsen. Men det er vel nok meget i sin vorden endnu, og det er jo nok et af de steder, hvor demokrati også må holdes.

Sp.: Hvorfor synes De det?

Sv.: Ja, når vi mener, at demokratiet hører hjemme i den øvrige del af samfundet, så burde det jo egentlig også gøre det på arbejdspladsen. Det er ikke alene kapitalen, der skal bestemme på arbejdspladsen, for det er det vel nok til syvende og sidst.

Vi har antydning af variationen i formulering-

gen af de demokratiske værdier hos vore svarpersoner ved at gengive dele af samtaler med hr. Jørgensen og hr. Johansen om demokratibegrebet. To af demokratiets grundidealer er frihed og lighed, og vi kan uddybe vor forståelse af den demokratiske ideologi hos vore svarpersoner ved at gengive udvalgte tanker om disse begreber⁶). Som illustration gengives nedenfor en samtale om begrebet frihed med fru Hansen, en hjemmegående husmor, hvis lidenskabelige hobby er håndbold.

Sp.: Hvad får ordet »frihed« Dem til at tænke på?

Sv.: Ja, det er jo, at vi kan gøre som det passer os.

Sp.: Er der noget De vil føje til?

Sv.: Nej.

Sp.: Nogle mennesker mener, at der bør være mere frihed, end vi har nu, mens andre mennesker mener, at der bør være mindre frihed. Hvad mener De om det?

Sv.: Jeg tror nok, der er ved at være for meget frihed.

Sp.: For meget af hvad slags frihed?

Sv.: Ja, hvordan skal jeg sige det...?

Sp.: Hvad er faren ved for megen frihed?

Sv.: Jeg synes ikke, at folk kan tåle så megen frihed. Nu f.eks. unge mennesker, de går og finder på kunster; der er ikke pligter og sådan, og måske vi ældre får også tid til meget mere, og så kommer vi til at kræve mere, så skal man på ferie, og så skal man have bil og campingvogn og sommerhus, så jo mere frihed vi har, jo mere kræver man.

Sp.: Kan De overhovedet se nogen fare ved for lidt frihed?

Sv.: Det ved jeg ikke, altså indenfor rimelighedens grænse. Folk skal da også have frihed.

Sp.: Hvad sker der, når folk føler sig for frie?

Sv.: Ja, det er jo igen det, at så glemmer de deres pligter.

Som kontrast til fru Hansens meget valne forsvar for frihedsbegrebet kan nævnes frk. Finsens mere entusiastiske støtte af øget frihed for borgerne i Danmark. Den relevante del af samtalen lyder som følger:

Sp.: Hvad får ordet »frihed« dig til at tænke på?

Sv.: Ja, det får mig egentlig til at tænke på meget, men i første række tror jeg nok, jeg tænker på sådan noget, som at jeg kan gøre, hvad jeg vil og har lyst til, uden at jeg er hæmmet: talefrihed, forsamlingsfrihed.

Sp.: Der er nogen mennesker, der mener, at der bør være mere frihed, end der er nu, og andre mennesker mener, at der bør være mindre frihed. Hvad mener du om den ting?

Sv.: Ja, jeg vil også nok synes, at man bør have mere frihed til at bestemme over sig selv, hvad man vil foretage sig: For man må regne med, at folk de kan tage et ansvar for sig selv, og der synes jeg nogen gange, at man tager ansvaret fra én og bare dikterer, sådan skal det være. Men det kræver selvfølgelig også, at man står inde for, hvad man gør med den frihed.

Sp.: Hvad er faren ved for megen frihed i et land som vort?

Sv.: Jeg ved ikke, om der er nogen fare ved det.

Sp.: Er der fare ved for lidt frihed?

Sv.: Ja, det tror jeg, fordi det får folk til at gå sammen i grupper - de er selvfølgelig ulovlige - til at lave noget opstand, ulmende ting, så alle bliver mere og mere utilfredse med alting. Man ved, at man kan have det frit. Man kan gøre, hvad man agter. Det er selvfølgelig ikke noget, der kan gå ud over andre, det må ikke være på bekostning af andre.

Sp.: Hvad sker der, når folk føler sig for frie?

Sv.: De bliver rodløse, vil jeg tro, føler ikke, at der er nogen faste ting. Børn der mangler tryghed, de får en fri opdragelse. Nogen gange kan man opleve, at de bliver rodløse. De ved ikke, hvad man må, eller hvad man kan og ikke kan, og det kan vel overføres på den voksne, at man reagerer på samme måde, at man bliver usikker.

Lighed som demokratisk grundideal er blevet anvendt på det juridiske område (lighed for loven) og på det økonomiske område (for eksempel lige mulighed for at opnå en stor indtægt). Det er også blevet hævdet af talsmænd for økonomisk demokrati, at demokrati kræver lige store økonomiske resultater, mens andre er modstandere af denne ligestilling mellem politisk og økonomisk demokrati⁷⁾. I moderne dansk politik er værdien økonomisk lighed sandsynligvis en hovedkomponent i den traditionelle venstre-højre partikonfliktdimension, som deler socialister på den ene side og liberale og konservative på den anden⁸⁾. I en Gallupundersøgelse blev danske svarpersoner spurgt, om frihed eller lighed er mest betydningsfuld for demokratiet. Svarfordelingen i stikprøven som helhed viste, at 46 procent foretrak frihed, 16 procent foretrak lighed, 23 procent var indifferente, og 15 procent havde ingen mening; blandt de svarpersoner der identificerede sig med socialistiske partier til venstre for det socialdemokratiske parti, var der imidlertid 33 procent, der foretrak lighed⁹⁾.

Blandt vore svarpersoner, der er varm-hjertede tilhængere af lighedsidealet, er fru Carlsen, en fabriksarbejder.

Sp.: Hvad forstår De ved sætningen »alle er skabt lige«?

Sv.: Ja, når vi er født, er vi lige alle vegne, men i ordets bogstaveligste forstand kan det vel ikke lade sig gøre, at alle er li-

ge, fordi vi udvikler os forskelligt alle sammen. Nogen er mere intelligente, nogen har mere...

Sp.: Er der nogen, som De ikke har så meget respekt for eller nogen, som De ser lidt ned på, eller nogen som De ser lidt op til, eller nogen som De ikke regner for at være lige med Dem selv?

Sv.: Nej, det synes jeg ikke, der er.

Sp.: Hvad mener De, om alle modtog samme indkomst, ligemeget hvilket arbejde de havde?

Sv.: Det synes jeg er i orden.

Sp.: Tror De, at folk ville arbejde lige så hårdt, hvis de fik samme løn? Eller tror De ikke, det ville have nogen betydning?

Sv.: Jeg tror, de ville arbejde endnu bedre, så ville det ikke være prestige læn-gere. Jeg tror, det ville blive sådan, at folk ville gå mere efter, hvad de kunne lide, og hvad de kunne magte, for så er det økonomiske ude af spillet.

På den anden side er fru Lind, direktørfrue, langtfra nogen entusiastisk tilhænger af lighedsidealet. Vi gengiver nedenfor den relevante del af vor samtale med hende.

Sp.: Hvad forstår De ved sætningen, alle er skabt lige?

Sv.: Ligger der andet i det, end at alle er mennesker?

Sp.: Er der i Deres eget liv nogle, som De ikke regner lige med Dem selv?

Sv.: Ork ja, men jeg kan ikke pege på noget bestemt.

Sp.: Kan De pege på nogle bestemte grupper af mennesker?

Sv.: Det ved jeg ikke.

Sp.: På hvilken side regner De dem ikke lige med Dem selv?

Sv.: Jeg tænker mere på folks intellektuelle standpunkt end på pengepungen. Der er jo grupper af mennesker, som er så småt begavede, at jeg ikke gider tale med dem, og derfor kan jeg heller ikke regne

mig for lige med dem. Men der er jo på den anden side grupper af akademikere, som det er svært at forstå, så derfor kan jeg heller ikke regne mig for lige med dem.

Sp.: Hvad mener De om, at alle modtog samme indkomst, lige meget hvilket arbejde de havde?

Sv.: Det synes jeg er en dårlig ide.

Sp.: Tror De, at folk ville arbejde lige så hårdt, hvis de fik samme løn, eller tror De ikke, det ville have nogen betydning?

Sv.: Det ville have betydning. Jeg tror ikke, at de ville arbejde lige så hårdt.

Den usikre formulering af demokratiske værdier, som vi iagttager hos et flertal af vore odenseanske svarpersoner - og som selvfølgelig kan skyldes den måde spørgsmålene er formuleret på - er ikke noget enestående dansk fænomen. Adskillige amerikanske undersøgelser har fundet, at demokratiske værdier ikke er centrale i den almindelige borgers politiske bevidsthed. For eksempel giver de undersøgelser, som James Prothro, Charles Grigg og Herbert McClosky foretog, vidnesbyrd om en bemærkelsesværdig uoverensstemmelse mellem det amerikanske folks almene demokratiske værdier og deres anvendelse i konkrete situationer¹⁰). Som illustration kan nævnes, at Prothro og Grigg konstruerede deres udsagn således, at de konkrete anvendelser af demokratiske værdier var logisk overensstemmende med dem. For eksempel, princippet om flertalsstyre blev målt ved udsagnet, »Enhver borger bør have lige stor mulighed for at øve indflydelse på regeringens politik«, og en af anvendelserne af dette princip blev målt ved hjælp af følgende udsagn, »I en folkeafstemning i en by bør kun folk, som er velinformerede om det problem, der stemmes om, have ret til at stemme«. Mens mere end 95 procent af svarpersonerne var enige i det

første udsagn, var kun 49 procent uenige i det andet. Dette eksempel såvel som andre, der kunne citeres, får én til at forvente større støtte for almene end for konkrete demokratiske værdiudsagn. Og Robert E. Lane konkluderer i sin undersøgelse af politisk ideologi blandt amerikanske mænd, at den professionelle klasse, i hvert fald i den amerikanske kultur, tjener som den stærkeste bastion for demokratiets to største idealer, frihed og lighed. »Hvad grunden end måtte være, så er det ikke mod folket eller forretningsklassen eller arbejderklassen at vi må rette vor opmærksomhed for at få øje på konsistent og absolut forsvar af frihed og lighed¹¹⁾.

Fraværet af social klassebevidsthed

Danmark har ingen betydningsfulde sprogbarrierer (i modsætning til e.g. Belgien og Schweiz, ingen større regionale modsætninger (i modsætning til e.g. England og Spanien), ingen religiøse divergencer (i modsætning til e.g. Nordirland og Holland) eller race eller etniske skel (i modsætning til e.g. U.S.A.). Det danske samfunds relativt homogene karakter leder iagttageren til at forvente, at konflikterne i dansk politik er struktureret omkring sociale klasser med en hovedkonflikt mellem medlemmer af arbejderklassen og medlemmer af middelklassen i overensstemmelse med den traditionelle engelske model. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Torben Worre har demonstreret, at siden folketingsvalget i 1957, hvor 80 procent af arbejderne stemte på socialdemokratiet, og 78 procent af landmændene stemte på Venstre, har de sociale faktorer haft svindende betydning for vælgernes partivalg. For eksempel, mens procenten af socialdemokrater blandt ar-

bejderklassevælgere var 80 procent og blandt middelklassevælgere var 26 procent i 1957 var de tilsvarende procenter 59 og 28 ved folketingsvalget i 1977¹²⁾. Interviewmaterialet fra Odense giver anledning til yderligere refleksioner om den svage sociale klassebevidsthed i Danmark i slutningen af 1970'erne. Blandt de adspurgte er der ingen, der har mødt tegn på social klassekonflikt, og kun to ud af ti finder, at social konflikt i Danmark er vigtig. Fem af svarpersonerne identificerer sig med middelklasse, og fem identificerer sig med arbejderklassen. Mere interessant er de motiveringer, som interviewpersonerne gav som svar på spørgsmålet, hvorfor de identificerede sig med arbejderklassen eller middelklassen.

Hr. Jørgensen, som er buschauffør, siger:

Sp.: Mener De, at De er medlem af overklassen, middelklassen eller arbejderklassen?

Sv.: Ja, skal man tale om klasser, så må det nok være middelklassen.

Sp.: Hvorfor det?

Sv.: Ja, det hænger igen sammen med, at hvis man skal tale om klasser, så tror jeg, at det økonomiske spiller ind, og der mener jeg selv, at jeg ligger nogenlunde imellem, men jeg mener egentlig ikke, at det er noget stort problem.

Sp.: Så De mener ikke, at sociale klasser i dagens Danmark er særlige betydningsfulde?

Sv.: Nej, der er mange ting af langt større vigtighed.

Hr. Johansen, som er bankmand, bliver spurgt:

Sp.: Mener De, at De er medlem af middelklassen, overklassen eller arbejderklassen?

Sv.: Middelklassen.

Sp.: Hvorfor?

Sv.: Ja, jeg ved ikke, hvad man forstår ved middelklassen.

Sp.: Hvor betydningsfulde mener De, at sociale klasser er i dagens Danmark?

Sv.: Jeg ved ikke, om de har ret megen betydning.

Fru Hansen bliver spurgt:

Sp.: Mener De, at De er medlem af overklassen, middelklassen eller arbejderklassen?

Sv.: Arbejderklassen.

Sp.: Hvorfor?

Sv.: Ja, fordi vi går på arbejde. Vi har ikke sådan mere end nogen andre.

Sp.: Hvor betydningsfulde mener De, at sociale klasser er i dagens Danmark?

Sv.: Jeg tror ikke, de er så betydningsfulde.

Fru Bang bliver spurgt:

Sp.: Mener du, at du er medlem af overklassen, middelklassen eller arbejderklassen?

Sv.: Det ved jeg ikke, det må være arbejderklassen.

Sp.: Hvorfor det?

Sv.: Det er, fordi min løn ligger dér, hvor jeg mener arbejderklassens indkomst er.

Sp.: Hvor betydningsfulde mener du, at sociale klasser er i dagens Danmark?

Sv.: De har ingen betydning.

En anden måde at belyse den svage sociale klassebevidsthed på blandt vore svarpersoner er at citere nogle svar på spørgsmålet, »Sommetider hører man udtrykket social klasse, arbejderklasse og middelklasse, hvad tror De, at folk mener med det begreb«?

Fru Bang: Jeg tror ikke, det begreb findes i dag, jeg tror bare, det er noget, der bliver brugt.

Fru Hansen: Ja, social klasse, det må jo være den laveste.

Fru Lind: Med begrebet mener man vel, at folk ikke er lige, når de inddeles i grupper, så er de ikke lige.

Frk. Finsen: Det kommer an på, i hvil-

ken indtægtsgruppe man ligger, hvilke muligheder man har for at udfolde sig, og tidligere lå der også mulighed for at uddanne sig. Sådan er det jo stadigvæk, folk fra arbejderklassen får ikke de samme muligheder som folk fra lidt bedre stillede hjem.

Hr. Jørgensen: Ja, det er jo sådan set gamle begreber, og noget der især bringes frem af partierne på den yderste venstre fløj. De slår jo meget på, at der er store klasseforskelle i samfundet. Jeg mener nu nok, at de er udvisket meget i forhold til tidligere, men helt sige, at der ikke er classeskel, det kan man vel ikke.

Fru Rasmussen: Det ved jeg sådan set ikke rigtigt. Det har jeg tit undret mig over. Jeg har svært ved at placere det i dag. Man havde jo før det der med, at folk som ikke ville arbejde, de gik på »socialen«, men det er ikke rigtig sådan i dag, det kan være så mange ting.

Til slut vil vi illustrere fraværet af social klassebevidsthed blandt vore svarpersoner i Odense ved at citere en samtale om sociale klasser med fru Carlsen, som er fabriksarbejder. Den danner en passende afslutning på vor demonstration, at selv om et samfund er homogent med hensyn til religion, sprog, race og etniske forhold, behøver dets borgere ikke have en stærkt udviklet klassebevidsthed.

Sp.: Sommetider hører man udtrykket »social klasse« som arbejderklasse, middelklasse, hvad tror De, at folk mener med det begreb?

Sv.: Jeg er godt klar over, hvad de mener, men jeg synes bare ikke, det rigtig gælder mere. Arbejdere, det var jo førhen fabriksarbejdere eller en der hørte til på gulvet, som man sagde. Og middelstanden, det var dem der havde nået at få en uddannelse eller sådan, men jeg synes ikke i dagens Danmark, vi kan sige det sådan generelt.

Sp.: Mener De, at De er medlem af overklassen, middelklassen eller arbejderklassen?

Sv.: Jeg vil mene, at jeg hører til arbejderklassen.

Sp.: Hvorfor?

Sv.: Fordi hvis vi skulle gå ud fra det system, jeg nævnte før, det mener jeg slet ikke vi kan i dag. Jeg føler ikke, at jeg tilhører en eller anden gruppe, men hvis man skulle placeres indenfor disse klasser, så ville jeg sige arbejderklassen, for jeg har ingen uddannelse. Men min mand har en uddannelse, så han skulle altså tilhøre den anden gruppe, det ville nok blive lidt mærkeligt.

Sp.: Hvor betydningsfulde mener De, at sociale klasser er i dag?

Sv.: Jeg mener ikke, de er ret betydningsfulde.

Sp.: Tror De, at det er vanskeligt eller let at bevæge sig fra en social klasse til en anden?

Sv.: I dag skulle det være nemt nok, men førhen var det nok ikke.

Sp.: De mener, at det er et klasseløst samfund?

Sv.: Ikke helt, men sådan nogenlunde.

Sp.: Hvordan vil de beskrive mennesker, som tilhører Deres egen klasse?

Sv.: Som almindelige mennesker.

Sp.: Og mennesker som tilhører en anden social klasse?

Sv.: Ja, det er jo også ganske almindelige mennesker.

Sp.: Hvad er forskellen i dag mellem at være i arbejderklassen og i middelklassen?

Sv.: Der er ingen forskel.

Det skrøbelige politiske engagement

Vi har nu præsenteret vidnesbyrd fra vore interviewprotokoller om vore svarpersoners manglende utopiske tænkning, deres

usikre formulering af demokratiske værdier og deres fravær af social klassebevidsthed. En af årsagerne til disse træk ved deres politiske kultur kan tænkes at være deres skrøbelige politiske engagement. For at opnå en velstruktureret, stabil holdning over for et politisk spørgsmål, må spørgsmålet være centralt for personen i den forstand, at personen tænker meget på det¹³). Engagement i politik er formentlig en nødvendig, omend ikke tilstrækkelig betingelse for utopisk tænkning, sikker formulering af demokratiske værdier, social klassebevidsthed og andre kulturelle træk. Vi finder i vort interviewmateriale, at flertallet af svarpersonerne er meget lidt engageret i politik. De blev bl.a. spurgt, hvilke erfaringer de havde haft med politikere. Kun to af de ti svarpersoner sagde, at de havde haft erfaringer med politikere, mens otte sagde, at de ingen erfaringer havde haft. Svarpersonerne blev også spurgt, hvilke erfaringer deres venner havde haft med politikere, og kun én af ti sagde, at de havde haft erfaringer. Svarpersonerne blev desuden spurgt, om de følte, at politik er meget indviklet. Hertil svarede kun tre ud af ti benægtende. Interviewpersonerne blev desuden foreholdt en situation, hvor de ønskede at få noget gjort i Odense, f.eks. at få et trafiklys sat op på en farlig gade eller at få en gade asfalteret. De blev derpå spurgt, om de kendte nogen med politisk indflydelse, som kunne hjælpe med at få den slags ting gjort. Kun én af ti personer besvarede spørgsmålet bekræftende.

Fraværet af politisk engagement blandt vore svarpersoner kan illustreres yderligere ved uddrag af relevante samtaler om politik. Nedenfor følger en del af en samtale med fru Nielsen.

Sp.: Er du mest interesseret i udenrigspolitiske, nationale eller lokale politiske spørgsmål?

Sv.: Så må det blive lokale, hvis det skal være noget.

Sp.: Hvordan har politik størst virkning på dit liv, på dit arbejde eller på din fritid?

Sv.: Ingen af delene.

Sp.: Politik har ingen virkning på dit liv?

Sv.: Overhovedet ikke spor.

Sp.: Hvilke erfaringer har du haft med politikere?

Sv.: Heller ikke spor.

Sp.: Hvilke erfaringer har dine venner haft med politikere?

Sv.: Det ved jeg heller ikke, for vi diskuterer aldrig politik, når vi er sammen.

Sp.: Føler du, at politik er meget indviklet?

Sv.: Ja, det synes jeg bestemt.

Sp.: Hvorfor det?

Sv.: Jo, for der er ikke ret meget af det, jeg forstår, jeg går ikke op i det.

Sp.: Mener du, at politik kan gøres mindre indviklet?

Sv.: Nej, det synes jeg ikke, for mange gange føler jeg, at de taler lige igennem én, og man forstår hverken det hele eller det halve.

Jeg førte en tilsvarende samtale med fru Hansen.

Sp.: Er De mest interesseret i udenrigspolitiske, indenrigspolitiske eller lokalpolitiske spørgsmål?

Sv.: Det er lokalpolitiske spørgsmål.

Sp.: Hvordan har politik størst virkning på Deres liv, på Deres arbejde eller på Deres fritid?

Sv.: Ikke ret meget nogen steder, men det må være mest på fritiden, for der er ikke spor på arbejdet.

Sp.: Hvilke erfaringer har De haft med politikere?

Sv.: Ingen.

Sp.: Hvilke erfaringer har Deres venner haft med politikere?

Sv.: Det ved jeg ikke.

Sp.: Føler De, at politik er meget indviklet?

Sv.: Ja, enten så er det mig, som ikke er ret klog, eller også så er det meget indviklet.

Sp.: Mener De, at politik kan gøres mindre indviklet?

Sv.: Ja, det tror jeg altså nok, men politikerne de lærer jo at snakke i gåder og sort tale, eller hvad skal man næsten kalde det, jeg synes hverken det er til at få hoved eller hale på.

Til slut vil jeg citere relevante portioner fra en samtale med hr. Johansen, som er bankmand.

Sp.: Er De mest interesseret i udenrigspolitiske, indenrigspolitiske eller lokalpolitiske problemer?

Sv.: Jeg er mest interesseret i lokalpolitiske problemer.

Sp.: Hvordan har politik størst virkning på Deres liv, på Deres arbejde eller på Deres fritid?

Sv.: Jeg interesserer mig ikke så meget for politik, så jeg mener ikke, at politik har nogen virkning på mit liv.

Sp.: Hvilke erfaringer har De haft med politikere?

Sv.: Ingen.

Sp.: Hvilke erfaringer har Deres venner haft med politikere?

Sv.: Det ved jeg ikke.

Sp.: Føler De, at politik er meget indviklet?

Sv.: Ja, det gør jeg.

Sp.: Hvorfor?

Sv.: Der er mange ting at tage hensyn til.

Sp.: Mener De, at politik kan gøres mindre indviklet?

Sv.: Nej, det tror jeg ikke.

Konklusion

De træk som vi har observeret ved den

danske politiske kultur i vore interview-protokoller, kan principielt fortolkes som tegn på en tilfredshedens politik eller en fremmedgørelsens politik. Betyder den manglende utopiske tænkning, den usikre formulering af demokratiske værdier, fraværet af social klassebevidsthed og det skrøbelige politiske engagement, at danske borgere er tilfredse med den politiske status quo og derfor delegerer deres potentielle politiske indflydelse til den politiske klasse - de borgere som er intenst engageret i politik - eller at de føler sig hen-sat i en tilstand af personlig fremmedgørelse overfor de politiske magthavere? En gennemlæsning af interviewprotokollerne og et kendskab til de intensive interviews, hvorfra de citerede udskrifter er taget, antyder at svarpersonernes politik er tilfredshedens politik. Således kan deres mangel på utopisk tænkning fortolkes som tilfredshed med den politiske status quo, men ikke som fremmedgørelse fra det politiske liv, hvilket netop kunne forventes at føre til utopisk tænkning. Ligeledes kan den usikre formulering af demokratiske værdier fortolkes som udtryk for tilfredshed med det politiske regime og delegering af dets retoriske forsvar til den politiske klasse.

Amerikanske samfundsforskere har argumenteret, at de fleste borgere kun opnår en ringe forståelse for de almene politiske værdier, som antages at støtte et stabilt demokrati, såsom frihed og lighed. I stedet udvikler de positive identifikationer med mere specifikke objekter, og disse positive identifikationer gør dem loyale over for det politiske regime. Herbert McClosky skriver, »...mennesker kan identificeres med et parti, et fællesskab eller en nation af grunde, der intet har med ideologi eller konsensus at gøre. Mange af disse grunde er så almindelige, at vi ofte ignorerer dem, for de indbefatter familie,

venner, hjem, arbejde, ejendom, religion, etniske tilhørsforhold, et fælles sprog og velkendte omgivelser og skikke. De mangler visse politiske doktriners opløftende magt, men deres evne til at knytte mennesker til et samfund og dets regering er ikke desto mindre stor¹⁴⁾.

I et samfund hvor borgerne er tilfredse med den politiske status quo, må de borgere, som er intenst engageret i politik, tillægges en forholdsvis stor rolle med hensyn til at skabe stabilitet og forandring. Den klassiske demokratiteori antager, at et velfungerende demokrati må have en konsensus om de demokratiske spilleregler i befolkningen. En sådan konsensus af sikkert formulerede demokratiske værdier findes ikke i vore interviewprotokoller, og vi ledes til at tro, at i normale tider med økonomisk velfærd er det ikke befolkningen som helhed, men derimod den politiske klasse der er demokratiets udtalte forsvarere. Ligeledes må den politiske klasse tillægges en forholdsvis stor rolle med hensyn til videreførsel af social klassekonflikt i et samfund, hvor borgerne er tilfredse med den økonomiske og politiske status quo. Ifølge den marxistiske teori er social klassekonflikt nødvendig for samfundsudviklingen. Begrebet klassekonflikt berører selve essensen af den marxistiske teori. Denne klassekonflikt bliver imidlertid ikke mere storstilet, jo nærmere man kommer de lavest uddannede og de lavest lønnede. Sandheden er den modsatte, at klassebevidstheden, således som den afspejler sig i valgundersøgelser, bliver mere synlig, jo højere uddannelse, indtægt og politisk engagement en vælger har. Vor spekulative konklusion er derfor, at i tider hvor et flertal af det danske samfunds borgere er tilfredse med den økonomiske velfærd, iagttager vi en mangel på utopisk tænkning, en usikker formulering af demokratiske værdier og et

fravær af social klassebevidsthed i den almene befolkning. Disse træk kan skyldes et skrøbeligt politisk engagement, og dette skrøbelige politiske engagement kan skyldes tilfredshed med den politiske status quo.

Fodnoter:

1. De ti odenseanske svarpersoner blev udvalgt tilfældigt fra Odense Kommunes Folkeregister. Samtalerne med dem varede sammenlagt to-fire timer og blev optaget på bånd. Respondenterne modtog 30 kroner pr. time interviewtid. Disse beløb blev bevilget af dagbladet Fyens Stiftstidende. Det større projekt om politiske værdier i Danmark, hvori denne undersøgelse indgår, er finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd.
2. Se Clyde Kluckhohn, »Values and Value-Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Clarification«, p. 399, i Talcott Parsons og Edward A. Shils (eds.), *Toward a General Theory of Action* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1951).
3. En tilsvarende, omend mere omfattende undersøgelse af amerikanske mænds ideologiske tænkning konkluderede, at de udviste en mangel på utopisk tænkning. »...sindene i Eastport har ikke plads til planer for flere generationer eller endog for projekter, der involverer et menneskes egen livstids fjerne fremtid. Opmærksomheden er rettet mod dagen efter imorgen«. Oversat fra Robert E. Lane, *Political Ideology. Why the American Common Man Believes What He Does* (New York: The Free Press, 1962), p. 429.
4. Citeret fra Jørgen Flindt Pedersen, »Lad tusind små møder blomstre«, *Politikens kronik*, d. 31. december 1976.
5. Se Arne Næss, Jens A. Christophersen og Kjell Kvalø, *Democracy, Ideology and Objectivity* (Oslo: Oslo University Press, 1956), pp. 276-329.
6. I en Gallupundersøgelse blandt danske borgere blev svarpersonerne bl.a. spurgt, »- hvis vi nu tænker på, hvad disse to ting, den personlige frihed og ligheden, betyder for demokratiet, vil jeg gerne spørge, hvilken af de to ting, friheden eller ligheden, synes De er vigtigst for demokratiet?«. Svarfordelingen var som følger: 46 procent svarede »frihed«, 16 procent svarede »lighed«, 23 procent svarede »lige meget«, 15 procent sagde »ved ikke«. Se Asger Schultz, »Danskernes mening om frihed, lighed, demokrati og socialisme«, *Berlingske Tidende*, d. 11. oktober 1976, p. 6.
7. Se Hal Koch og Alf Ross (eds.), *Nordisk Demokrati* (København: Westermann, 1949), pp. 205-06, og Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, 3. udgave (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1976), pp. 4-5.
8. Se Palle Svensson, *Politisk socialisering og parti-præferencer blandt danske skoleelever* (Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 1975), pp. 25-42.
9. Se Asger Schultz, *op. cit.*
10. Se James W. Prothro og Charles M. Grigg, »Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement«, *Journal of Politics*, 22 (Maj, 1960), 276-94, og Herbert McClosky, »Consensus and Ideology in American Politics«, *American Political Science Review*, 58 (1964), 361-82.
11. Oversat fra Lane, *Op. cit.*, p. 81.
12. Citeret fra Torben Worre, »Forandringer i det danske partisystems sociale grundlag«, pp. 68-70, i Mogens N. Pedersen (red.), *Dansk Politik i 1970'erne* (København: Samfundsvidenskabeligt Forlag, 1979).
13. Dette argument fremsættes i detaljer i Philip E. Converse, »The Nature of Belief Systems in Mass Publics«, in David E. Apter (ed.), *Ideology and Discontent* (Glencoe: The Free Press, 1964).
14. Oversat fra McClosky, *Op. cit.*, 378.